

О.О. Разумова

*викладач кафедри країнознавства та міжнародного туризму
Київського міжнародного університету*

ВПЛИВ ЕТНОРЕЛІГІЙНИХ КОНФЛІКТІВ НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ

У статті розглядається вплив етнорелігійних конфліктів на розвиток міжнародного туризму. Досліджуються причини виникнення етнічних і релігійних конфліктів у різних країнах та регіонах світу. Вивчається регіональна структура конфліктів і значення міжнародного туризму в поліпшенні конфліктної ситуації в країнах і регіонах світу.

Ключові слова: етнорелігійні конфлікти, міжнародний туризм, міжнародна безпека, тероризм, зіткнення цивілізацій.

Сучасне людство являє собою складну етнорелігійну структуру. Ця структура відрізняється в різних країнах як за чисельністю, так і за рівнем розвитку. Така строкатість етнорелігійної структури породжує різного виду проблеми, суперечності, напруженість, конфлікти у відносинах між народами. Навіть для найрозвинутіших держав такі конфлікти становлять життєву загрозу. У різних країнах світу, де мають місце такі конфлікти, збереглись історично-культурні пам'ятки християнства, ісламу, іудаїзму та інших релігій і етносів. Вони є притягальними, надто привабливими культурними і сакральними осередками різних етноконфесійних спільнот. Водночас, конфлікти негативно впливають на розвиток міжнародного туризму на цих територіях. Отже, дана *тематика* надзвичайно *актуальна* як загальноцивілізаційна проблема.

Теоретичні основи концепції цивілізаційного розвитку було досліджено в працях таких науковців, як С. Гантінгтон, О. Шпенглер, А. Тойнбі. Аспекти міжкультурного діалогу були досліджені в працях О. Травіної, природу етнічних конфліктів було досліджено в працях таких українських учених, як А.І.

Кіссе, В.Б. Євтух, Г.М. Перепелиця, ринок туристичних послуг та розвиток туризму в Україні було досліджено в працях І.І. Винниченка, О.О. Бейдика, А.Ю. Олександрової, О.О. Любіцевої [1–4].

Метою статті є вивчення природи етнорелігійного конфлікту та його впливу на розвиток міжнародного туризму.

Незважаючи на зростаючу єдність і цілісність, людство продовжує існувати у формі етносів (етнічностей). Кожний етнос є індивідуальним, унікальним, самоцінним феноменом. Етноси є не лише формою існування людства, а й втіленням його різноманітності й мозаїчності, адже вони відрізняються один від одного, і за своїм змістом, сутністю і характером.

Нині у світі саме культурна ідентифікація набуває все більшого значення. У багатьох країнах світу релігія повертається у велику політику і це передусім пов'язано з національною ідентичністю. Держави Азії й Африки, що приєдналися до процесу модернізації, затверджують свою ідентичність за допомогою релігії. Культура має такі форми ідентичностей: ідентичність за територіальною ознакою, мовною, релігійною. Донедавна велике значення мала ідеологічна ознака (соціалізм і капіталізм).

Невпевненість людей у прийдешньому дні, підсилює історичні суперечності між конфесіями та в їхніх межах. Це суперечності між християнством та ісламом, католицизмом і православ'ям, сунітами і шиїтами. Коли в часи криз порушується внутрішня стабільність суспільства, релігійний поворот назад трактується як стабілізуючий фактор. Нові релігійні рухи слугують для корегування сучасності, вони роблять свій внесок для того, щоб повернути суспільству ті елементи, які в процесі модернізації почали втрачати свою ідентичність.

Територіальні, історичні й етнічні особливості територій зумовлюють формування стійких культурних відмінностей, певної специфічної ментальності їхнього населення. Для

західної цивілізації характерні культура розуму, права людини, революції, протестанська етика індивідуалізму та ін. У східних цивілізаціях – мусульманський інтегризм, звернення до конфуціанства, суспільна солідарність, пріоритет держави над людиною. Простежується принципова різниця в ставленні до людини, природи й техніки.

Зрозуміло, що в такій ситуації – протистояння між різними культурами та цивілізаціями – світ не обійдеться без затяжних конфліктів на цьому ґрунті. Це означає, що в міжнародних відносинах переважатимуть конфлікти не ідеологічного чи економічного характеру, а вони будуть, насамперед, спричинені культурними відмінностями. Конфлікт між цивілізаціями буде останньою стадією в еволюції конфлікту в сучасному світі.

Більшість міжрелігійних і міжетнічних конфліктів у часі історії виявляли стійку тенденцію до переплетення етнічної й релігійної складників і стали етнорелігійними (етноконфесійними) конфліктами. Світова історія містить чимало прикладів національно-етнічних протистоянь на релігійному ґрунті, які нерідко набирали вигляду затяжних і кривавих релігійних воєн. І нині з різною мірою гостроти перебігають конфлікти, які мають виразний етноконфесійний характер (Індонезія, Північна Ірландія, Кіпр, Кашмір, Судан, Руанда).

Відмінною рисою більшості етнорелігійних конфліктів є те, що, спалахуючи одного разу, вони рідко знаходять своє розв'язуються остаточно, хіба що зі зникненням відповідної етнічної спільноти. Як свідчить сучасність, етноконфесійні протистояння зберігаються і генеруються навіть в економічно розвинених країнах і регіонах.

Нині етнорелігійні конфлікти зараховуються до кола найгостріших і найхворобливіших проблем світової спільноти. Вони стають усе менше залежними від внутрішніх причин. Глобальна міграція та «перемішування» етнорелігійних спільнот стають потенційними чинниками ескалації

етнорелігійних конфліктів. Вплив ісламу чи інших релігій на автохтонне населення, яке сповідує іншу релігію, може призвести до етнорелігійних протистоянь у межах держави. І якщо відразу не врегулювати його, то це протистояння може перерости у збройний етнорелігійний конфлікт.

Такі етнорелігійні конфлікти виникають у регіонах, які є привабливими для міжнародного туризму саме своєю культурноцивілізаційною строкатістю. У таких регіонах відбувається переплетення Заходу і Сходу. Простежується принципова різниця в ставленні до людини, природи й життя в цілому [6, с. 236].

Водночас, такі конфлікти не просто впливають на розвиток туризму в регіоні, а безпосередньо торкаються туристів, їхньої безпеки і життя. Дуже часто дії військових, атаки терористів направлені саме на туриста. У зонах конфліктів іноземні туристи стають привабливим видом заручників.

Туризм – складний соціокультурний та історичний феномен, який з форми проведення дозвілля та способу заняття вільного часу поступово перетворився у чинник світового значення нового тисячоліття, у чинник багатоплановий: економічний, соціокультурний, політичний, кроскультурний, комунікативний, міжнародний. Туризм є пріоритетною галуззю, а розвиток туризму є завданням загальнонаціонального значення [9]. Друга половина ХХ століття характеризувалася бурхливим розвитком міжнародного туризму. За даними ВТО, останніми роками минулого століття щорічний приріст чисельності міжнародних поїздок у середньому був на рівні 3%, а в окремих регіонах, зокрема на Близькому Сході становив 17%, 10% – у Південній Америці та 9% – у Африці. Тому разом із розвитком міжнародного туризму треба розвивати і внутрішній, що теж може позитивно вплинути на розв'язання конфліктів у країні/регіоні, а саме діалог місцевого населення

одного регіону країни з місцевими мешканцями іншого регіону країни.

На території, що охоплена конфліктом, усе частіше страждає природна й культурна спадщина країн/регіонів. Країнам, які мають на своїй території об'єкти показу, треба приділяти максимальну увагу для їхнього збереження, з метою використання цих об'єктів у туристичній індустрії країн. Треба зазначити, що незіпсоване природне довкілля є основною умовою розвитку туризму, а раціональне управління туризмом може зробити внесок у захист і збереження навколишнього середовища, культурної й природної спадщини та зростання рівня життя в самій країні [4, с. 189].

Тому безпека, мирне неконфліктне співіснування і туризм у країні повинні розглядатися як єдине ціле. Без своїх визначних місць та пам'яток, розвиненої туристичної інфраструктури (які можуть бути зруйновані етнорелігійними конфліктами) країна стане не цікавою для туристів, від чого туризм втратить величезні доходи. А так як нині робиться ставка на привертання туристичних потоків, основна маса яких орієнтована на пізнавальний туризм, тому історична спадщина країни і туризм повинні бути в повній гармонії один з одним. Пізнавальний туризм, який зараз набирає швидкі темпи розвитку є туризмом майбутнього, а політична і економічна стабільність і безпека в країні, є основною ланкою розвитку цього напрямку.

Як фактор і прояв глобалізації міжнародний туризм зазнає впливу нових чинників світового характеру. Передусім ідеться про міжнародну й особисту безпеку в контексті туристичних обмінів. Відчуття й усвідомлення людьми безпеки в себе вдома, у країні та за кордоном, усюди, де вони перебувають, відіграють важливу роль у суспільному житті, впливають на громадську думку і загальний стан самовідчуття спільнот, груп, окремих особистостей. Саме вони стимулюють або ж, навпаки, обмежують туристичний вітчизняний і міжнародний обмін. Зниження рівня безпеки нижче оптимального веде до різкого

обмеження міжнародних контактів, спаду і втрат у міжнародному туризмі, які компенсувати вкрай складно. Так, унаслідок терористичних нападів на Нью-Йорк і Вашингтон 11 вересня 2001 року терористичний бізнес у Нью-Йорку зазнав збитків на 25 мільярдів, у Лас-Вегасі – на 36 мільярдів американських доларів. За даними ВТО, «довоєнний» (2000 р.) рівень туризму в США було досягнуто 2004 р. Якщо врахувати той факт, що внески від міжнародного туризму становлять помітну частку в бюджетах окремих країн (Іспанія, Франція, Монако), а з туризмом пов'язано кожне 15-те робоче місце у світі, то виходить, що з рівнем безпеки пов'язується світовий економічний розвиток.

У регіонах, у яких мають місце такі конфлікти можуть виникати проблеми з частковим занепадом і руйнуванням туристичної інфраструктура, а відтак виснажується державний бюджет і як наслідок знижується життєвий рівень населення [1, с. 16–19]. Криваві зіткнення відбуваються між християнами і мусульманами в низці країн Азії й Африки (Філіппінах, Індонезії, Замбії, Судані, Сомалі та інших державах), між православними і мусульманами (в Боснії, Герцеговині, Косові, Македонії). Релігійний екстремізм спричиняє напруження і людські жертви в Індії та Пакистані (індуїстсько-ісламські зіткнення). Події в Середній і Центральній Азії (Узбекистан, Таджикистан, Киргизія, Афганістан) і на Кавказі дедалі більше асоціюються з релігійним екстремізмом, базою якого є ісламський фундаменталізм, який уже вписав криваві сторінки в новітню історію таких країн, як Алжир, Єгипет, Ліван і постійно підживлює палестино-ізраїльський конфлікт.

Події ХХІ століття свідчать про великий негативний вплив етнорелігійних конфліктів і тероризму на розвиток міжнародного туризму. Дійшло до того, що туристи стають цілеспрямованим об'єктом для терористів. Восени 2002 року іспанська ультраревольюційна організація басків ЕТА заявила, що проводити відпустки в Іспанії іноземним туристам

небезпечно. Хоча терористичні акти здебільшого спрямовані на воєнні об'єкти, дипломатичні установи, економічні й торговельні представництва, нерідко терористи обирають доступніші цілі – громадський транспорт, стадіони, готелі, місця скупчення людей навколо культурних та історичних пам'яток. Такі шокуючі події мали місце в Нью-Йорку 26 лютого 1996 року, де було поранено понад тисячу осіб; руйнування 7 серпня 1998 р. посольств США в Найробі (Кенія) і Дар-ас-Саламі (Танзанія), унаслідок чого загинуло 250 осіб, понад 5,5 тисячі поранено. Щорічно ці країни заробляли на туристах близько \$500 млн., після терактів збитки становили \$1 млн. на добу; убивство майже 200 міжнародних туристів на острові Балі в Індонезії влітку 2002 року, унаслідок чого країна до цих пір відчуває труднощі із залученням іноземних туристів до країни. Нещодавні події в Індійському місті Мумбаї забрали життя не тільки місцевого населення, а й туристів, які відвідували цю країну 2008 р. (Мотиви організованого радикальними ісламістами нападу на місто – релігійні. Організатори теракту заявили, що це є знак протесту проти пригноблення мусульман в Індії.)

Ціна таких конфліктів досить висока. Він впливає на те, куди і в який спосіб люди подорожують, які місця ми відвідуємо та що робимо під час подорожі. У концентрованому вигляді небезпека, яка походить від етнорелігійних конфліктів, полягає в тому, що владні структури не здатні ефективно контролювати громадянський порядок і дотримання основних прав людини, забезпечити правопорядок усередині країни та на її кордонах. У зонах конфліктів іноземні туристи стають привабливим видом заручників, тим більше, що мусульманська доктрина ведення джихаду дозволяє захоплення й утримання заручників.

Найголовніші негативні чинники впливу етнорелігійних конфліктів на розвиток туризму в країні наведені на рис. 1.

У Гаазькій декларації 1989 року зазначено, що «всім урядам слід намагатися закріплювати мир і безпеку на

національному, регіональному і міжнародному рівнях, що є важливою передумовою розвитку внутрішнього і міжнародного туризму» [8]. На Всесвітній нараді з туризму в Акапулько (Мексика) в серпні 1982 р. справедливо зазначалось, що сучасна конфліктогенна світова обстановка та зростаюча кількість конфліктів ставлять перешкоди розвитку туризму.

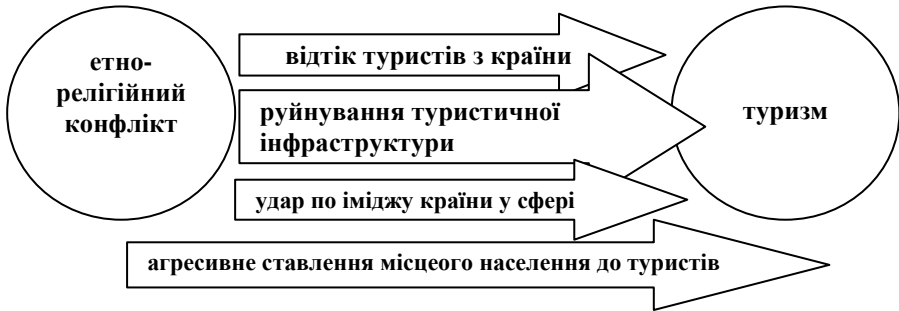

Рис. 1. Вплив етнорелігійних конфліктів на розвиток туризму в країні

Слід зазначити, що найважливіші документи з туризму, прийняті ВТО або за її участю, орієнтують туристів на такі контакти, які б сприяли справжньому спілкуванню, заснованому на взаєморозумінні і взаємодовірі. Це стосується Манільської декларації зі світового туризму (1980 р.), Хартії туризму і Кодексу туриста (1985 р.), Монреальської декларації (1996), Глобального етичного кодексу з туризму (1999 р.) та Гаазької декларації з питань туризму ін.

У цих документах підкреслюється необхідність толерантних форм спілкування з населенням країн перебування і населення з прибулими туристами. Важливим завданням туризму вважається досягнення вищого рівня поваги і довіри між усіма народами, зокрема, туризм повинен сприяти духу справедливості, гармонії і поваги між народами і пізнанню світу.

У Хартії туризму державам рекомендується сприяти зростанню туристської свідомості і контактам відвідувачів з місцевим населенням для поліпшення взаєморозуміння і взаємного збагачення, сприяти інформуванню туристів з метою створення умов для розуміння звичаїв місцевого населення в місцях туризму і тимчасового перебування. Разом з тим, як говориться в документі, приймаючи туристів, країни і їхнє населення вправі чекати від туристів розуміння і поваги до їхніх звичаїв, релігій та інших боків їхньої культури.

У Кодексі туриста підкреслюється, що турист повинен бути сприйнятливим до культури місцевого населення, утримуватись від підкреслювання економічних, соціальних і культурних відмінностей, існуючих між туристами і місцевим населенням.

Загальними принципами, якими керується міжнародний туризм є наступні: визнання рівних прав народів у визначенні своєї долі, визначення самобутності культур і повага моральних цінностей народів, право людини на повагу її гідності та індивідуальності.

Указані принципи і вимоги, які утверджуються в практиці міжнародного туризму, просякнуті духом справжнього гуманізму і демократизму. Вони є основою для налагодження «діалогу» культур під час безпосереднього спілкування туристів з населенням. У взаємодії, взаємовпливі і взаємозбагаченні культур істотну роль відіграють міжнародні туристичні організації, які сприяють безпосереднім контактам представників культури різних країн світу.

Розвиток туристичної галузі надзвичайно актуальний для України. Останнім часом держава починає фінансувати проекти, спрямовані на розвиток інфраструктури туристичного бізнесу, на підтримку працюючих закладів, належну увагу починають приділяти проблемі підготовці кадрів.

У різних регіонах України збереглись історично-культурні пам'ятки християнства, ісламу, іудаїзму та інших релігій і

етносів. Вони є притягальними культурними і сакральними символами для українців, євреїв, кримських татар, караїмів, кримчаків, інших вихідців з України та їхніх нащадків, які проживають нині за її межами. Останніми роками ці люди здійснюють приватні і неорганізовані паломницькі поїздки до місць, пов'язаних з пам'ятними датами, подіями, визначними особистостями їхнього етноконфесійного минулого [2, с. 422–427].

Для розвитку міжнародного туризму в Україні надзвичайно важливо досягти встановлення та збереження мирного співжиття, спокою, злагоди між усіма етносами і культурами, конфесіями та віруваннями багатонаціональної України. Міжнаціональний і міжконфесійний мир – підґрунтя й запорука успішного розвитку міжнародного туризму у світі. А це вимагає від міжнародних туристичних організацій, спеціалістів туристичної індустрії та туристичної культури разом з іншими філософськими й гуманістичними засадами туризмології засвоїти, сповідувати та пропагувати й релігієзнавчі засади [5, с. 13–14]

На базі парадигми «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона [5, с. 155–161] потрібне нове мислення в царині міжнародного туризму і міжнародної безпеки. Небезпечними стають країни, які уособлюють яскраво виражений тип «західної», «східної», «християнської» чи «мусульманської» цивілізацій. У всіх вищевказаних документах, які стали підсумками нарад з питань міжнародного туризму, вказується на необхідність вжити ефективних заходів щодо «безпеки і захисту» туристів, формувати «ефективну політику, спрямовану на гарантування безпеки і захисту туристів та туристичних об'єктів». Однак ці тези виглядають моральними закликами до урядів та владних структур. З міжнародно-правового погляду ці заходи не можна вважати кроками вперед, бо не порушується проблема визначення статусу «міжнародного туриста», як це зроблено, наприклад, у міжнародному гуманітарному праві стосовно

журналістів, медичних робітників, осіб духовного звання тощо. Не запропоновано створення механізму захисту туристам своїх прав і свобод за кордоном. Нарешті слід вказати на потребу для України розробки хоча б загальних основ туристичного законодавства, яке б передбачало захист (безпеку) туристів [10].

Але в якій би ситуації не опинилася людина в туристичній подорожі, вона має змогу розраховувати на міжнародно-правовий захист своїх прав і свобод, статус міжнародного гостя. У Гаазькій декларації 1989 року (Принцип сьомий) наголошено, що країнам необхідно виконувати юридичні положення з урахуванням процедур, специфічних для законодавства кожної з країн, у галузі захисту туристів.

За останні роки туризм став визначальним чинником соціальної і культурної інтеграції. Як прояв та інструмент зростаючої культурної взаємодії, туризм сприяє зміцненню єдності суспільства, допомагає включити до нього тих, хто в іншому випадку міг би залишитися на самоті. Оскільки туризм передбачає зустрічі та діалог між «гостями» й «господарями» [3], він поглиблює знання людей і народів одне про одного, їхнє взаєморозуміння.

Туризм є впливовим каналом народної дипломатії, завдяки тим гуманним функціям, які він здійснює. Кожен міжнародний турист, що здійснює міжособистісну комунікацію, виступає представником конкретного народу, конкретної культури. Він дає змогу поєднати відпочинок із пізнанням побуту, історії, культури, традиції, звичаїв свого та іншого народів. Залучення до туристичної активності різних прошарків населення планети значно збільшить кількість каналів культурної комунікації, що, безперечно, сприятиме взаєморозумінню народів, перетворенню ще «закритих» суспільств на відкритіші, такі, що поступово і добровільно залучатимуться до світового товариства, що сприятиме інтеграції людства на засадах толерантності та гуманізму.

Однією з центральних ланок, здатних інтегрувати людство, долати тенденції сепаратизму, розколу, ворожнечі і взаємопідозри, є туризм. Власними винятково багатогранними можливостями туризм здатний розв'язувати цілу низку взаємопов'язаних проблем, найгострішими з яких можуть бути конфлікти на етнічному чи релігійному ґрунті. Але трагічний парадокс сьогодення полягає в тому, що, попри усвідомлення людством усієї небезпеки і потенційної глобальної загрози подібних конфліктів, жорсткість останніх продовжує наростати.

Література

1. Кіссе А. І. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз. Монографія / Антон Іванович Кіссе. – К.: Логос, 2006. – 380 с.
2. Травина Е. М. Этнокультурные и конфессиональные конфликты в современном мире / Елена Михайловна Травина. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2007. – 256 с.
3. Филипович Л. О. Етнологія релігії: теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення / Людмила Олександрівна Филипович. – К.: Світ Знань, 2000. – 333 с
4. Франжіаллі Ф. Тенденції розвитку міжнародного туризму / Франческо Франжіаллі. – К.: Знання, 2002. – 384 с.
5. Хантингтон С. Ф. Столкновение цивилизаций / Самюэль Филлипс Хантингтон. – М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2007. – 571 с.
6. Этносы и конфессии на Востоке: конфликты и взаимодействие / МГИМО(У) МИД России ; [пред. редкол. А.В. Торкунов ; отв. ред. А.Д. Воскресенский ; сост., науч. ред. В.Я. Белокреницкий, М.А. Сапронова]. – М. : МГИМО – Университет, 2005. - 576 с.
7. Антоненко В. Г. Місце міжнародного туризму у взаємодії і взаємозбагаченні культур / В. Г. Антоненко // Туризм у ХХІ столітті : глобальні тенденції і регіональні особливості:

- Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 10 – 11 жовт. 2001 р.). – К. : ДАККиМ, 2002.
8. Інформаційний звіт про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-церковних відносин в Україні : ДСТУ ISO/IEC 17020 – 2000. – [Чинний від 2001-04-01]. – К. : Держкомрелігій, 2002. – 156 с. – (Національні стандарти України).
  9. Гаагская Декларация Межпарламентской конференции по туризму [Электронный ресурс] : Межпарламентская конференция по туризму: Королевство Нидерланды, 10–14 апреля. 1989 года. – Режим доступа до журн: <http://www.rustourunion.ru/ZAKON/Megdunarodny/Gaagskayadeklaracia>

To study ethnic and religion conflicts influence on development of international tourism. To research appearing reasons of ethnic and religion conflicts in difference countries and regions of the world. To study conflicts region structure and international tourism value in improvement situation in countries and region of the world.

Key words: ethnic and religion conflicts, international tourism, security, international agreement, clash of civilizations.

Рассматривается влияние этнорелигиозных конфликтов на развитие международного туризма. Исследуются причины возникновения этнических и религиозных конфликтов в разных странах и регионах мира. Изучается региональная структура конфликтов и значение международного туризма в улучшении конфликтной ситуации в странах и регионах мира.

Ключевые слова: этнорелигиозные конфликты, международный туризм, безопасность, международные соглашения, столкновение цивилизаций.